

Komentarz midraszu Jalkut Szimoni do Psalmu 23

Midrash commentary of Yalkut Shimoni on Psalm 23

Słowa kluczowe: Midrasz Jalkut Szimoni, Psalm 23, wędrówka Izraela po pustyni, żydowska interpretacja Psalmu 23, indywidualizm, zbiorowość.

Key words: Midrash Yalkut Shimoni, Psalm 23, Israel's wandering in the desert, Jewish interpretation of Psalm 23, individualism, community.

Streszczenie

Celem artykułu jest prezentacja głównych wątków teologicznych zawartych w midraszu Jalkut Szimoni do Psalmu 23. Jalkut Szimoni jest jedną z najważniejszych średniowiecznych antologii midraszowych. Znajomość interpretacji Psalmu 23 zawartej w jalkucie umożliwia zrozumienie znaczenia tekstu biblijnego w średniowiecznym judaizmie oraz stanowi przyczynek do poznania specyfiki midraszu jako zbioru wypowiedzi rabinicznych autorów, pochodzących z różnych epok i środowisk. Treść Psalmu 23 w perspektywie midraszu jest odczytywana w kontekście historii narodu Izraela wędrującego po pustyni. Autor jalkutu nie zapomina jednak o perspektywie jednostki, umiejscawiając tekst biblijny w konkretnych okolicznościach życia psalmisty, co wskazuje na to, że historia narodu jest integralną częścią historii jednostki, tak samo jak doświadczenie pojedynczego człowieka może być obrazem historii i doświadczeń narodowej zbiorowości.

¹ Dr Jonasz Oświeciński, Wyższa Szkoła Teologiczno-Humanistyczna im. Michała Beliny-Czechowskiego w Podkowie Leśnej.

Abstract

The article aims to present the main theological themes contained in the midrash Yalkut Shimoni to Psalm 23. Yalkut Shimoni is one of the most important medieval midrash anthologies. Knowledge of the interpretation of Psalm 23 contained in the Yalkut enables an understanding of the meaning of the biblical text in medieval Judaism and contributes to an understanding of the specificity of the midrash as a collection of statements by rabbinic authorities from different eras and backgrounds. The midrash presents the content of Psalm 23 from the historical perspective of the nation of Israel wandering in the desert. However, the author of the Yalkut does not forget the perspective of the individual by locating the biblical text in the specific circumstances of the psalmist's life, pointing out that the history of the nation is an integral part of the history of the individual, just as the experience of an individual can be a picture of the history and experiences of the national collective.

Psalm 23 jest jednym z najbardziej rozpoznawalnych psalmów zarówno w religii żydowskiej, jak i chrześcijańskiej. Wyraża on zaufanie Bogu i w sposób jednoznaczny podkreśla przekonanie o przychylności i dobroci Stwórcy. W zależności od podziału tekstu biblijnego w Psalmie 23 można dostrzegać jeden, dwa lub trzy obrazy Boga. Stwórca jest pasterzem opiekującym się swoją trzodą (w. 1-4), nauczycielem wskazującym odpowiednią drogę (w. 4) oraz gospodarzem zapraszającym do udziału w uczcie (w. 5-6) (Avishur 2002, 105). Pytaniem otwartym pozostaje kwestia, czy treść psalmu jest wyznaniem pojedynczego człowieka pokładającego swoją ufność w Bogu, czy należy traktować go jako wyrażenie przekonań całości narodu. Jak wskazuje Yitzhak Avishur, odczytując psalm w kontekście historii narodu Izraela, obraz Boga jako pasterza można kojarzyć z wędrówką Izraela po pustyni, natomiast wizję Stwórcy zastawiającego stół można umiejscowić w kontekście historii zdobywania Kanaanu. Argumentem stojącym za takim zrozumieniem są intertekstualne powiązania pomiędzy Ps 23 a Pwt 2,7, Wj 15,13, Jr 2,6 oraz Ps 78,19 (Avishur 2002, 105). Warto wspomnieć, że postrzeganie Ps 23 w kontekście losów całego narodu Izraela występuje również

w tradycji targumicznej, czego świadectwem jest Targum do Księgi Psalmów, którego redakcję można datować na około IV-VI wiek (Herr 1985, 181).

1. Obecny stan badań nad midraszem Jalkut Szimoni

Midrasz Jalkut Szimoni, powstały prawdopodobnie w XIII wieku, jest jedną z najistotniejszych antologii midraszowych ukazujących sposób interpretacji tekstów biblijnych w judaizmie od starożytności do okresu średniowiecza. Dzieło to zawiera w sobie ważne podsumowanie myśli teologicznej judaizmu okresu starożytnego i średniowiecznego do XIII wieku. Językiem midraszu są język hebrajski biblijny, misznaicki oraz dialekty języka aramejskiego, co sprawia, że antologia ta ukazuje również tradycję językową judaizmu. Powyższe stwierdzenie stanowi wystarczający argument za tym, aby bliżej przyjrzeć się treści dzieła.

Jalkut Szimoni był przedmiotem dyskusji przedstawicieli nurtu *Wissenschaft des Judentums* takich jak Leopold Zunz, Salomo Juda Rapoport, Raphael Kirchheim czy Abraham Epstein i Salomon Buber². Najczęściej badania nad midraszem dotyczyły autorstwa dzieła, czasu powstania oraz źródeł, z których korzysta. Wybuch II wojny światowej przerwał toczącą się dyskusję. Powrót do rozważań nad midraszem nastąpił po wojnie. Spośród powojennych inicjatyw badawczych należy odnotować następujące: Betzalel Landau podejmował zagadnienia autorstwa i czasu powstania midraszu, źródeł wykorzystywanych w tekście dzieła oraz jego struktury (Landau 2022, 5-13). Artur Hyman podjął wysiłek usystematyzowania wiedzy na temat źródeł wykorzystywanych w midraszu oraz znaczenia systemu przypisów zwanych *remazim* (Hyman 1965, 5-16). Ivan Théophile David Meyer w swoich badaniach koncentrował się na zależności materiału tekstowego z midraszu Bereszit

² Dyskusję badaczy poświęconą kwestiom autorstwa midraszu przedstawia Abraham Epstein. Zob. Epstein 1891, 5-22; Zunz 1832.

Raba a Jalkutem Szimoni (Meyer 2018). Istotnym punktem w rozwoju badań nad midraszem jest współczesna inicjatywa wydawnicza niemieckiego zespołu badaczy, którzy podjęli wysiłek tłumaczenia tekstu średniowiecznej antologii (Marx 2020). Sukcesywnie wydawane kolejne części dzieła zawierają tłumaczenie tekstu, spis źródeł wykorzystanych w midraszu, analizę jego struktury oraz spis cytowanych fragmentów biblijnych, kluczowych słów i sformułowań występujących w jalkucie. Inicjatywa ta jest kamieniem milowym w naukowej refleksji nad midraszem, stanowi bowiem systematyczne ujęcie i podsumowanie kwestii, którymi zajmowano się dotychczas. Biorąc pod uwagę dawny i obecny zakres tematyczny badań nad jalkutem, należy stwierdzić, że w większości przypadków koncentrują się one wokół kwestii wstępowych zaznaczonych powyżej. Niemniej jednak ważna jest potrzeba analizy refleksji teologicznej zawartej w tym dziele. Jak wskazuje Miron Bialik Lerner, jalkuty są podsumowaniem refleksji teologicznej nad tekstami biblijnymi średniowiecznej diaspory żydowskiej (Lerner 1981, 109). Można powiedzieć zatem, że są one zestawieniem najważniejszych wniosków płynących ze średniowiecznej żydowskiej refleksji nad tekstami biblijnymi.

O popularności Jalkutu Szimoni świadczą jego liczne edycje i inicjatywy wydawców, mające na celu poprawienie przypisów lub ułatwienie odbiorcom tekstu lektury poprzez zmianę sposobu drukowania czy dokonanie rewizji poprzednich wydań. Oznacza to, że dzieło to było znane i uwzględniane w żydowskiej interpretacji tekstów biblijnych. Analiza przesłania teologicznego midraszu Jalkut Szimoni pozwala na poznanie głównych wątków średniowiecznej refleksji teologicznej judaizmu, co z kolei stanowi przyczynek do wzbogacenia współczesnej dyskusji na temat rozumienia przesłania Biblii hebrajskiej. Niniejszy artykuł jest poświęcony analizie komentarza jalkutu do Psalmu 23. Prezentowane tłumaczenie zostało dokonane z języka hebrajskiego i aramejskiego. Uwzględniając specyfikę języka Miszny i źródła wykorzystywane w redakcji jalkutu, należy zaznaczyć, że przekład tekstu

midraszu nie jest dosłowny³. Celem tłumaczenia jest zaprezentowanie tekstu w sposób zrozumiały, dlatego też miejscami dodatkowo zaznaczono podmiot występujący w zdaniu, czego nie czyni tekst źródłowy. Zastosowano również szereg dopowiedzeń, bez których tekst dzieła przełożony na język polski mógłby pozostać niezrozumiały. Zrezygnowano również z dosłownego przekładu paralelizmów i zastąpiono je stwierdzeniami, które funkcjonują we współczesnej polszczyźnie. W artykule zaprezentowano wybrane fragmenty midraszu, które ukazują główne kierunki interpretacyjne w odniesieniu do Psalmu 23. Tłumaczenie tekstów biblijnych występujących w jalkucie jest efektem samodzielnego tłumaczenia autora artykułu. Przekład fragmentów biblijnych uwzględnia tok rozumowania autora midraszu.

2. Midrasz Jalkut Szimoni komentujący tekst Psalmu 23 – zagadnienia wstępne

Analizowany tekst midraszu pochodzi z wydania zainicjowanego w 2006 w Jerozolimie nakładem wydawnictwa יריד הספרים. Edycja opiera się na XVII-wiecznym wydaniu liworjańskim⁴, wydaniu lubelskim⁵ oraz edycji zainicjowanej w 1805 w Połonnym, na terenach dzisiejszej Ukrainy (Oświeciński 2023, 69). Edycja hebrajsko-aramejskiego tekstu midraszu jest wokalizowana. Zawiera również przypisy wskazujące na źródła wykorzystywane w jalkucie oraz wyjaśnienia słów, których znaczenie może okazać się problematyczne. W przypadku komentarza

³ Problemy pojawiające się w tłumaczeniu tekstów napisanych w języku hebrajskim misznaickim omawia między innymi Roman Marcinkowski. Zob. Marcinkowski 2019, 140-147.

⁴ Wydanie midraszu zostało zainicjowane przez Jedidię ben Izaaka Gabaja w latach 1650-1660 i zawierało komentarz rabina Abrahama Gedaliasza. Powodem wydania dzieła była chęć dokonania korekty błędów powstałych w poprzednich edycjach. Liworiańska wersja dzieła jest pierwszą wersją midraszu drukowaną pismem kwadratowym. Zob. Oświeciński 2023, 69.

⁵ Edycja lublińska jalkutu zainicjowana w latach 1593-1594 oparta jest na wersji weneckiej midraszu. Zob. Oświeciński 2023, 69.

midraszu do Psalmu 23 informacje pochodzące od wydawcy, które zostały zawarte w przypisach, wymagają uzupełnienia, co dowodzi tego, że podejmując się analizy komentarza i jego źródeł, należy to robić w sposób krytyczny (Cohen 2006).

W tekście komentarza przytaczane są wypowiedzi trzynastu autorytetów rabinicznych. Są to kolejno: Chama bar Chanina, Jehuda przemawiający w imieniu rabina Elazara, rabini Judan, Jehuda i Ne-chunja. Przedstawiona jest krótka dyskusja pomiędzy rabinem Elazarem i Szimonem. Następnie przywoływane są wypowiedzi rabinów Dustaja, Szmuela, Elazara z Modi'in, rabina Chananji występującego w imieniu Reuwena oraz wypowiedzi Icchaka, Isija ben Akiwy⁶ oraz Abaja. Niekiedy imiona wypowiadających się mędrców sprawiają kłopot z ich poprawną identyfikacją. Należy przyjąć, że przywoływane w tekście midraszu autorytety to tannaici i amoraici, których działalność należy datować od około II do początków V wieku po Chrystusie.

Komentarz został w większości napisany w języku hebrajskim misznaickim. Czasami pojawiają się wyrażenia w języku aramejskim, na przykład: *דלא הוית חסר אלא מימר מלא והיא מחעברא* [nie brakowało ci niczego, ale słowo było wypowiedziane, i ziszczało się], *רעיא טבא* [dobry pasterz], *אילמלא מקרא כחוב* [gdyby w Biblii nie było napisane]. Wprowadzając wypowiedź rabina Dostaja, autor midraszu wykorzystuje aramejski zaimek osobowy *לה* będący odpowiednikiem hebrajskiego *לו*, a mianowicie: *אמר לה* – „powiedział mu”. Dłuższa wypowiedź zapisana w języku aramejskim pojawiająca się pod koniec komentarza pochodzi z traktatu Pesachim 111 i odnosi się do Ps 23,4. W tekście midraszu daje się zauważyć słowa pochodzące z języka greckiego i łaciny, a mianowicie: *פסינוני* (φασισιανός), *קונדיטון* (κονδιτον, łac. *conditum*), *קוריס* (łac. *corius*), *פרפירא* (πορφύριον), *סלמנדרא* (σαλαμάνδρα), *אמייטון* (ἀμύιαντος), *מקלסין* (καλός), *מקטרנין* (κατεγορέιν)⁷. Redaktorzy analizowanej

⁶ Tannaita ten działający na przełomie II i III w. po Chrystusie znany jest również jako Issi ben Jehuda, Josef HaBawli czy Josef Isz Hucal. Zob. Traktat Pesachim 113b.

⁷ Indeks greckich i łacińskich słów użytych w midraszu Jalkut Szimoni do Księgi

edycji midraszu informują czytelnika o znaczeniu poszczególnych słów. Przykładem jest przypis informujący o znaczeniu słowa קוּרִיטִין rozumianego jako określenie wina dodawanego do mанны, czy sformułowania כְּלִי קוּרִיטִים, które autorzy przypisów tłumaczą jako narzędzia tkackie (כלי אריגה), oraz אֲמִישִׁין (ἀμίστος) rozumiane jako ubranie utkane z materiału zawierającego kamienie (חושׁי אבן). Czytając tekst jalkutu komentujący Ps 23, należy zwrócić uwagę na formuły charakterystyczne dla literatury talmudycznej, wśród których można wyróżnić: תַּלְמוּד לומר (dosł. Talmud powiada), formułę występującą zazwyczaj po przedstawieniu odrzuconej opinii oraz stosowaną, gdy przytacza się argument wynikający z tekstu biblijnego (Steinzaltz 2002, 124). Innym wyrażeniem jest aramejskie הוּי הכי (tak jest, tak było). Bóg przedstawiany w tekście midraszu określany jest mianem הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא (Święty Błogosławiony). W komentarzu nazwa ta zawsze zapisywana jest w formie akronimu הַקב״ה. Drugim określeniem Boga występującym w tekście jest רַבּוּנוּ שֶׁל עוֹלָם (Władca świata). Nazwy te są często spotykane w tego rodzaju literaturze związanej z praktyką komentowania tekstu biblijnego.

Redaktorzy midraszu Jalkut Szimoni wydanego w Jerozolimie w roku 2006 wskazują, że źródłami komentarza do Ps 23 są fragmenty midraszu Bereszit Raba oraz wypowiedzi zawarte w traktatach talmudycznych Pesachim i Joma. Bardziej szczegółowej analizy źródeł midraszu dokonał Beat Zuber, który wskazuje dodatkowo na przywoływanie fragmentów midraszu Tehilim oraz fragmentu traktatu Sukka 3,11-12 (Zuber 2021, 186-193). Wykorzystując materiał źródłowy, autor antologii dokonuje istotnych modyfikacji takich jak: skracanie wypowiedzi, wprowadzanie korekt gramatycznych, zamiany formuł pojawiających się na początku narracji oraz przestawianie kolejności wypowiedzi w celu dopasowania jej do treści Psalmu 23.

Należy zaznaczyć, że tekst komentarza do Ps 23 dla czytelnika niezaznajomionego z tekstami źródłowymi wykorzystanymi w midraszu może

stanowić spory problem w jego zrozumieniu, szczególnie w odniesieniu do fragmentów przytaczanych traktatów talmudycznych. Nie wiadomo, w jaki sposób treść średniowiecznego komentarza była rozumiana przez pokolenia jego odbiorców. Zagadnienie zależności pomiędzy jalkutem, a tekstami źródłowymi wymaga dokładniejszej analizy. Poniższa tabela ukazuje źródła przywoływane w midraszu Jalkut Szimoni do Psalmu 23.

Źródła wykorzystane w midraszu Jalkut Szimoni komentującego Psalm 23	
Talmud Babiloński	Midrasze
Traktat Sukka 3,11-12	Midrasz Bereszit Raba 59,5
Traktat Pesachim 111a	Midrasz Tehilim 23,1-7
Traktat Joma 76a	Midrasz Tehilim 1,20
-----	Midrasz Tehilim 24,1;3

Autor jalkutu odwołuje się również do fragmentów Biblii hebrajskiej. Większość cytatów przywoływanych w midraszu pochodzi z Pięcioksięgu, pozostałe fragmenty zaczerpnięte są z ksiąg prorockich, a mianowicie Ksiąg Samuela, Izajasza, Ezechiela oraz Micheasza. Pozostałe fragmenty przytaczane w komentarzu pochodzą z Ksiąg Psalmów, Pieśni nad Pieśniami i Księgi Hioba. Autor midraszu cytuje niemal cały tekst Psalmu 23, pomijając jednak fragmenty Ps 23,5ba (רשנת בשמן ראשי) oraz Ps 23,6aβ (כל ימי חיי). Powołując się na treść Ps 23,5b, modyfikuje wypowiedź poprzez pozbawienie rzeczownika כוס sufiksu w postaci

zaimka dzierżawczego dla 1 *singularis*. Najczęstszym fragmentem Psalmu 23 wprowadzanym w tekście komentarza jest fragment Ps 23,1b (ה' רועי לא אחסר). Zamiast tetragramu autor decyduje się na użycie skrótu ה'. Autor komentarza prezentuje treść komentowanego tekstu psalmu zgodnie z porządkiem tekstu biblijnego. Należy jednak zauważyć, że miejscami wraca on do wersetów poprzednio komentowanych, aby uzupełnić rozważania o kolejne uwagi. Wprowadzając inne fragmenty Biblii hebrajskiej, autor komentarza nie przedstawia całości wersetów, ale jedynie te ich części, które uznał za najpotrzebniejsze. Poniższa tabela ukazuje fragmenty biblijne przywoływane w midraszu Jalkut Szimoni do Psalmu 23.

Fragmenty biblijne przywoływane w midraszu Jalkut Szimoni do Psalmu 23		
Pięcioksiąg	Księgi prorockie	Pisma
Rdz 12,3; 24,1; 48,15	1 Sm 22,5; 2 Sm 5,2	PnP 2,16; 8,1; 5,2; 4,11; 4,14-15
Wj 17,2; 17,15; 20,2; 15,2; 16,4; 16,13; 13,21	Iz 60,3; 60,19; 51,4; 66,16	Ps 119,100; 78,20; 19,8; 63,6; 47,12; 24,1
Lb 11,8 (trzy razy), 11,13; 11,22; 11,23	Ez 34,31; 16,10; 34,15	Hi 20,17
Pwt 2,7 (10 razy), 8,4 (dwa razy)	Mich 4,5	-----

3. Komentarz midraszu Jalkut Szimoni do Psalmu 23

Analizując treść midraszu, należy zauważyć, że zdecydowana większość jego tekstu stanowi komentarz do pierwszych dwóch wersetów Ps 23. Pozostałe fragmenty biblijnego tekstu są komentowane

w ograniczony sposób. Czasami autor jalkutu powraca do rozważań nad omówionym wcześniej fragmentem biblijnym. Przykładem tego jest fakt nawiązywania do treści Ps 23,2a (בְּנֶאֱמַר דָּשָׁא יִרְבִּיצִנִי) pod koniec komentarza, co sugeruje nowe wyjaśnienie tego zdania.

Omawiając treść Ps 23,1aα (יהוה רועי), midrasz poprzez wprowadzenie serii pytań przedstawia określenia Boga, dowodząc, że w zależności od kontekstu Stwórcy może być przedstawiony jako: Pasterz Dawida (רועה של דוד), błogosławiący Abrahama (מברך את אברהם), sztandar Mojżesza (ניסו של משה) oraz światłość Jerozolimy (אורו של ירושלים). Jalkut wykorzystuje materiał pochodzący z midraszu Bereszit Raba 59,5. W tej części midrasz ukazuje relację pomiędzy Bogiem, a pojedynczym człowiekiem:

מִזְמוֹר לְדָוִד ה' רֹעִי לֹא אֲחֻסֶּר:
 דָּוִד רֹעֵן שֶׁל יִשְׂרָאֵל:
 אֲתָה תִרְעֶה אֶת עַמִּי אֶת יִשְׂרָאֵל:
 וְעַמִּי רֹעֶה שֶׁל דָּוִד:
 הַקֵּב"ה שֶׁנֶּאֱמַר ה' רֹעִי לֹא אֲחֻסֶּר:
 אֲבִרְהָם הָיָה מְבָרֵךְ אֶת כָּל שֶׁנֶּאֱמַר
 וְנִבְרַכְו בְּכָל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה:
 וְעַמִּי הָיָה מְבָרֵךְ אֶת אֲבִרְהָם:
 וְה' בָּרַךְ אֶת אֲבִרְהָם בְּכָל:
 מֹשֶׁה נִסֵּן שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁנֶּאֱמַר:
 מֶה תִּנְסֹן אֶת ה':
 לְכָל אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה:
 וְעַמִּי הוּא נִסֵּן שֶׁל מֹשֶׁה:
 הַקֵּב"ה שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּקְרָא שְׁמוֹ ה' נָסִי:
 יְרוּשָׁלַיִם אוֹרוֹ שֶׁל עוֹלָם שֶׁנֶּאֱמַר
 וְהִלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרָךְ:
 וְעַמִּי הוּא אוֹרוֹ שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם:
 הַקֵּב"ה שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיָה לְךָ ה' לְאוֹר עוֹלָם:

Psalm Dawida. JHWH jest moim pasterzem, niczego mi nie brakuje.

Dawid jest pasterzem Izraela, jak napisano:

Ty paść będziesz mój lud, Izraela (2 Sm 5,2).

Kto zaś jest pasterzem Dawida?

Święty Błogosławiony, jak powiedziano:

JHWH jest moim pasterzem, niczego mi nie brakuje.

Abraham błogosławił wszystkim, jak powiedziano:

I będą błogosławione w tobie wszystkie plemiona ziemi (Rdz 12,3).

Kto zaś błogosławił Abrahama? Święty Błogosławiony,

jak powiedziano:

A JHWH błogosławił Abrahamowi we wszystkim (Rdz 24,1).

Mojżesz był sztandarem Izraela, jak powiedziano:

Dlaczego poddajecie JHWH próbie? (Wj 17,2).

(Jak powiedziano również): Wobec tych wszystkich znaków i cudów, które czynił Mojżesz.

Kto zaś jest sztandarem Mojżesza?

Święty Błogosławiony, jak powiedziano:

I nazwał go: Pan moim sztandarem (Wj 17,16).

Jerozolima jest światłością świata, jak powiedziano:

„I pójdą narody do twej światłości” (Iz 60,3).

Kto zaś jest światłością Jerozolimy?

Święty Błogosławiony, jak powiedziano:

„I będzie ci JHWH wieczną światłością” (Iz 60,19).

Zadaniem powyższych wypowiedzi jest zapewnienie komentarza dla Ps 23,1aa. Oprócz rozwinięcia myśli dotyczącej tego, kim jest Bóg, autor midraszu zastanawia się nad rolą poszczególnych postaci biblijnych takich jak Dawid, Abraham, Mojżesz, oraz znaczeniem Jerozolimy. Zadaje zatem pytanie o znaczenie jednostki, zupełnie tak, jakby pytał: skoro Bóg jest pasterzem, to kim jest ten, który wypowiada słowa psalmu? Niemniej ważną kwestią okazuje się zasadność nazywania Boga pasterzem. Autor jalkutu cytując słowa Chamy bar Haniny pochodzące z midraszu do Księgi Psalmów 23,3 podkreśla, że bycie przewodnikiem trzody nie jest uważane za szczególnie szlachetne zajęcie:

אמר רב חמא בר חנינא:

אתה מוצא אין לך

אומנות בזויה יותר משל רועה

שכל ימיו הוא הולך במקלו ובתרמילו

ודוד קרא להקב"ה רועה:

אמר דוד מזקנים אתבונן:

יעקב קרא אותו רועה שנאמר

האלהים הרועה אותי:
אף אני קורא אותו רועה שנאמר
ה' רועי לא אחסר:

Rabin Chama bar Chanina powiedział:

Nie znajdziesz bardziej pogardzanego rzemiosła niż bycie pasterzem, który przez wszystkie dni swego życia chodzi z laską i podróżną torbą.

A jednak Dawid nazywa Świętego Błogosławionego pasterzem.

Powiedział Dawid: „Od starców mądrzy jestem” (Ps 119,100).

Jakub nazwał (Boga) pasterzem mówiąc: „Bóg mnie pasie”⁸ (Rdz 48,16).

Ja również nazywam go pasterzem mówiąc:

JHWH jest moim pasterzem, niczego mi nie brakuje.

Porównując tekst jalkutu z wersją midraszu Tehilim, należy zwrócić uwagę na to, że w tekście źródłowym autorem wypowiedzi jest Josi bar Chanina, rabin będący przedstawicielem drugiego pokolenia amoraitów działających na terenie ziemi Izraela⁹. Wersja proponowana przez jalkut budzi wątpliwości również z innego powodu. Możliwe, że redaktor midraszu popełnił błąd i dokonał zamiany kolejności słów. Postać występującą w midraszu Jalkut Szimoni prawdopodobnie należy utożsamiać z osobą rabina Chaniny bar Chamy.

Wśród wielu wypowiedzi midraszu czytelnik może odnaleźć również praktyczne pouczenia związane z ludzkim postępowaniem. Przykładem takiej porady jest komentarz do Pwt 2,7 pochodzący z midraszu do Księgi Psalmów 23,3:

כי ה' אלהיך ברכך:
יכול אפילו אתה יושב ובטל:
תלמוד לומר בכל מעשה ידך:
אם עושה אדם מתברך
ואם לאו אינו מתברך:

⁸ W Rdz 48,16 czasownik „pasie” מרעה należy rozumieć jako: „opiekuje się”.

⁹ Por. komentarz midraszu Tehilim do Ps 23 w XVI edycji zainicjowanej przez Icchaka ben Szimszona HaKohena wydanej w Konstantynopolu w 1512 roku.

Napisano w taki oto sposób: „JHWH Bóg twój pobłogosławił ci”

(Pwt 2,7).

Czy błogosławi On nawet wówczas, gdy pozostajesz bezczynny?

Biblia powiada przecież: „We wszystkich dziełach twoich rąk” (Pwt 2,7).

Oznacza to, że jeżeli człowiek coś czyni, zyskuje błogosławieństwo!

Jeżeli zaś nic nie czyni, błogosławieństwa nie otrzymuje.

Midrasz stara się przewidywać pytania, jakie mogą pojawić się podczas lektury biblijnego tekstu, proponując praktyczne wskazówki życiowe. Podobnie jest z pytaniem o okoliczności, w których mogło dojść do wypowiedzania słów psalmu. Autor jalkutu interpretuje treść psalmu, osadzając ją w konkretnych okolicznościach życia psalmisty i posiłkując się tekstem midraszu Tehilim 23,6:

בנאות דשא ירביצני:

מדבר ברוד בשעה שהיה בורח מפני שאול:

מה כתיב וילך דוד יבוא יער חרת:

ולמה נקרא חרת:

שהיה מנוגב כחרת והקב"ה הרטיבו מטיבו של עולם שנאמר

כמו חלב ודשן תשבע נפשי:

נפשי ישובב זה המלכות:

לא שהיה לי בזכותי אלא למען שמו:

גם כי אלך בנאי צלמות זה מדבר זיף למה:

כי אתה עמדי:

שבטך אלו יסורין ומשענתך זו תורה:

המה ינחמוני:

תערוך לפני שולחן זה המלכות:

נגד צוררי זה דואג ואחיתופל:

Na niwach zielonych mnie pasie – oto pustynia, po której Dawid uciekał przed Saulem.

Napisano bowiem: „I poszedł Dawid, i przybył do lasu Charet (1 Sm 22,5).

A dlaczego ów las nazywał się Charet (חרת)?

Ponieważ był wyschnięty jak sadza (חרת).

Jednak Święty Błogosławiony nawodnił go dobrem tego świata, jak powiedziano:

„Niczym sadłem i tłuszczem nasyciła się moja dusza” (Ps 63,6).

Duszę moją pokrzepia (Ps 23,3): *to jest królestwo.*

Nie abym miał je ze względu na swoje zasługi, ale ze względu na jego Imię.

Również wtedy, gdy będę szedł ciemną doliną (nie będę się bał)

(Ps 23,4):

To jest pustynia Zif.

*Dlaczego? **Bo ty jesteś ze mną** (Ps 23,4).*

Twój kij (Ps 23,4): *to są cierpienia, które pokazują mi odpowiednią drogę (ייסורי).*

I laska (Ps 23,4): *tym jest twe pouczenie (חור).*

To właśnie one będą mnie pocieszać.

Rozkładasz przede mną stół (Ps 23,5), *to jest królestwo.*

Naprzeciw moim nieprzyjaciółom (Ps 23,5), *to są Doeg i Achitofel.*

W perspektywie midraszu miejscem utożsamianym z zielonymi niwami jest pustynia, którą Bóg zamienia w miejsce pełne obfitości. Psalm nie jest zatem zapowiedzią braku jakichkolwiek trudności. Autor jalkutu wykorzystuje grę słów związaną ze słowem חרה będącym nazwą własną lasu, w którym chroni się Dawid, oraz określeniem sadzy lub osadu powstałego na skutek korzystania z tuszu (Jastrov 1903, 508). Dolina cienia śmierci, początkowo pełna mroku, na skutek Bożej interwencji zamienia się w życiodajną przestrzeń.

Przyglądając się głównym wątkom pojawiającym się w midraszu, należy stwierdzić, że przeważająca część komentarza nie została poświęcona indywidualnej perspektywie psalmisty, ale relacji pomiędzy Bogiem a Izraelem. Autor jalkutu sugeruje tym samym, że Psalm 23 może być odczytywany jako opis relacji pomiędzy Bogiem a całym narodem. Mówiąc o tym, wykorzystuje fragment midraszu do Księgi Psalmów 23,1:

וכן הוא אומר דודי לי ואני לו:
הוא לי לאלוה אנוכי ה' אלהיך:
ואני לו לאומה ולאומי אלי האזינו:
הוא לי כאח מי יתנך כאח לי:
ואני לו לאחות פיתחי לי אחותי רעיתי:

אני לו לצאן ואתן צאני צאן מרעיתי:
והוא לי לרועה ה' רועי לא אחסר:

Tak oto powiada: „Mój oblubieniec jest mój, a ja jego” (PnP 2,16).

On jest mi Bogiem – „Ja jestem JHWH Bogiem twoim” (Wj 20,2).

Ja zaś mu narodem – „Ludu mój, słuchajcie mnie” (Iz 51,4).

On jest mi niczym brat – „Któż cię uczynił bratem dla mnie” (PnP 8,1).

Ja zaś mu siostrą – „Otwórz mi, siostrze ma, przyjaciółko ma” (PnP 5,2).

Ja mu jestem trzodą – „Wy trzodą mą jesteście, trzodą pastwiska mojego” (Ez 34,31).

On zaś mi pasterzem – JHWH pasterzem moim, niczego mi nie brakuje.

Autor jalkutu wykorzystuje materiał z midraszu Tehilim 23,3, poświęcając sporą część swoich rozważań historii wędrówki Izraela po pustyni. Midrasz przywołuje fragmenty Pięcioksięgu opisujące to, w jaki sposób Bóg troszczył się o naród. Historia wędrówki przez pustynię jest zatem rozwinięciem wypowiedzi Ps 23,1bβ (לא אחסר) „niczego mi nie brakuje”.

מהו ידע לכתך:
הילוכך ליכלוכך צורך בפרנסתך:
רבי יהודה בשם ר' אלעזר אומר:
שלושה דברים הדרך עושה
מבלה את הכסות ושוחקת את גוף
וממעטת את היציאה:
אבל הקב"ה אינו כן:
לא חסרת דבר זה היציאה:
שימלחך לא בלחה מעליך וגו'
זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך:
אמר ר' יודן בזכות ואמרתם
זה אלי ואנוהו נתתי זה לכם ארבעים שנה:
רבי יהודה אומר
מלך במדינה אין המדינה חסרה כלום:
כך ה' אלהיך עימך לא חסרת דבר:
בנוהג שבעולם אדם מקבל אורח:
יום ראשון שוחט לו עגל

יום שני שוחט לו שה
יום שלישי תרנגולין
יום רביעי קישניות
יום חמישי מנעט והולך
לא דומה יום ראשון כיום אחרון:
יכול אף זה כן:
תלמוד לומר
זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר:
יום ראשון כיום אחרון:
ר' נחוניא אומר
לא חסרת דבר דלא הוית חסר
אלא מומר מילא והיא מתעברא:
יעשה המן כבשר של עגל והוא נעשה:
יעשה פטומין והוא נעשה:
יעשה פסיוני והוא נעשה:

Co oznacza wypowiedź: „On zna twój sposób chodzenia”? (Pwt 20,7).

Chodzi tu o sposób chodzenia, brud, który miałeś na sobie podczas podróży,

trud, który przeżywałeś w odniesieniu do swego utrzymania.

Rabin Jehuda w imieniu rabina Elazara mówi:

Trzy rzeczy sprawia podróż (w życiu człowieka), a mianowicie:

zużywa ubranie, męczy ciało i zmniejsza zapasy.

Nie tak jest jednak ze Świętym Błogosławionym!

Napisano bowiem: „Twoje ubranie się nie zużyło” (Pwt 8,4).

Napisano również: „Nie zabrakło ci niczego” (Pwt 2,7) – to dotyczy zapasów.

„Oto czterdzieści lat JHWH twój Bóg z tobą na pustyni” (Pwt 2,7).

Rzekł rabin Judan: ze względu na to, że powiedzieliście:

„Oto Bóg mój, sławić go będę” (Wj 15,2), podarowałem wam te czterdzieści lat.

Rabin Jehuda mówi: Jeżeli król mieszka w kraju, nie brakuje niczego.

Tak samo „Bóg twój był z tobą i niczego ci nie brakowało” (Pwt 2,7).

Jak zwykle się czynić w świecie, gdy ktoś przyjmuje gościa,

pierwszego dnia zarzyna dlań cielę,

drugiego dnia jagnię,

trzeciego dnia drób,

czwartego zaś przygotowuje bób,
 dnia piątego jednak zapasy się wyczerpują i gość odchodzi.
 Dzień pierwszy nie jest zatem podobny do ostatniego.
 Czy jest tak jednak w tym przypadku?
 Talmud powiada¹⁰:
 „Oto przez czterdzieści lat JHWH Bóg twój był z tobą, a nie zabrakło ci
 niczego”. (Pwt 2,7)
 W tym przypadku więc dzień pierwszy był taki sam jak ostatni.
 Rabin Nechunja powiada: Co oznacza: „Nie zabrakło ci niczego”
 (Pwt 2,7)?
 Wypowiedź ta oznacza to, że nie było słowa, którego byś nie wypowie-
 dział i się nie ziściło.
 Manna miała być niczym mięso cielęce i taką się stała.
 Miała być tłusta i taką się stała.
 Miała być jak mięso bażantów i taką się stała.

Komentując Ps 23,1bβ (בְּנֵאוֹת דָּשָׁא יִרְבִּיצִנִי), autor jalkutu wykorzystuje materiał pochodzący z midraszu Tehilim 23,4. Po raz kolejny wskazuje na historię wyjścia Izraela z Egiptu i wędrówki po pustyni, podkreślając wspólnotowy wymiar rozumienia słów psalmu:

בְּנֵאוֹת דָּשָׁא יִרְבִּיצִנִי:
 שֶׁאֵל ר' אֶלְעָזָר אֶת ר' שְׁמַעוֹן וְאָמַר לוֹ
 כְּשִׁיבָאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם כָּלִי קוֹרִים יֵצְאוּ עִימָהֶם:
 לֹא וּמַהֲיָכֵן הָיוּ לֹבְשֵׁין כָּל אַרְבַּעִים שָׁנָה:
 אָמַר לוֹ מִמָּה שֶׁהִלְבִּישׁוּם מִלֵּאכֵי הַשֶּׁרֶת שֶׁנֶּאֱמָר:
 שֶׁנֶּאֱמָר וְאֵלְבִישְׁךָ רִיקְמָה:
 וּמַהוּ רִיקְמָה:
 רַבִּי דֹּסְתָאִי אָמַר פְּרִפִּירָא:
 וְלֹא הָיוּ בָלִים:
 שִׁימְלַחְךָ לֹא בִלְתָּה מַעֲלִיד:
 אָמַר לֵה וְלֹא הָיוּ הַקְטָנִים גְּדִלִים:
 אָמַר לֵה צֹא וּלְמוֹד מִן הַחִילּוֹן
 שֶׁכָּל זֶמֶן שֶׁהוּא גְּדֵל נִרְחִיקוּ גְּדֵל עִימוֹ:
 אָמַר לֵה וְלֹא הָיוּ מִתְלַכְלְכִין:
 אָמַר לֵה עֲנִי כְבוֹד מִגִּהָצִין אוֹתָן
 צֹא לִמֹּד מִסְלִמְנִירָא

¹⁰ W rzeczywistości chodzi o fragment biblijny, nie zaś o fragment Talmudu.

האמיטון הזה שאינו מתנהגן אלאב אור:
 אמר לה ולא היו עושין כנימות:
 אמר לה במוות לא היו עושין בחייהן לא כל שכן:
 אמר לה ולא היו מסריחין מריח הזעה שאינן מחליפין את לבושיהן:
 אמר לה הבאר היה מעלה להם מיני דשאים ומיני בשמים והיו מנענעין בהן:
 שאמר בנאות דשא ירביצני היה ריחן נודף מסוף עולם ועד סופו:
 בא שלמה ופרש וריח שלמותיך כריח לבנון:
 ואומר נרד וכרכום קנה וקינמון כל אלו מהיכן
 מעין ננים באר מים חיים:
 כיון שראו ישראל היאך הקב"ה מעדנן במדבר
 התחילו מקלסין אותו ואומרים
 את הוא רעיא טבא לא חיסרת טובתך לעולם:

Nad miłymi trawami mnie wypasa (Ps 23,1)

Zapytał rabin Elazar rabina Szimona, mówiąc:

Gdy Izrael wychodził z Egiptu, czy nie mieli ze sobą narzędzi tkackich?

Odpowiedział mi rabin Szimon: Nie.

Zatem, w jaki sposób mogli nosić te same ubrania przez czterdzieści lat? – zapytał.

Odpowiedział mu rabin Szimon:

Było tak dzięki temu, że aniołowie odziewali ich, jak napisano:

„Przyodziałem cię w haftowaną szatę” (Ez 16,10).

Co to jest haftowana szata? Jak należy to rozumieć?

Rabin Dostaj powiada: to jest purpura.

Zapytał rabin Elazar: i nie zużyła się?

Odpowiedział mu:

Czy nie czytałeś, że „Ubranie twe nie ulegnie zniszczeniu?” (Pwt 8,4).

Odparł mu: a czy owe ubrania nie stały się ciasne?

Odpowiedział mu: idź i ucz się od ślimaka, że gdy ten rośnie, również jego skorupa rośnie wraz z nim.

Rabin Szimon odrzekł na to: czy ubrania te nie stały się brudne?

Obłoki na niebiosach oczyszczały je.

Idź i ucz się od salamandry,

*że ona, tak samo jak kamień zwany amiantem
 oczyszczana może być tylko w ogniu.*

Odpowiedział na to: a czy ubrania nie były uszkodzane przez mole?

Nawet gdy pomarli, mole nie uszkodzały ubrań, a co dopiero gdy żyli?

Odpowiedział mu:

A czy nie cuchnęli od potu, nie zmieniając swej odzieży?

Powiedział mu na to:

Studnia zapewniała im mnóstwo różnych traw i ziół, którymi się otaczali,

*Jak powiedziano: **Nad miłymi trawami mnie wypasa** (Ps 23,1).*

A ich woń roznosiła się od jednego krańca świata na drugi.

Salomon wyjaśnił to w ten sposób:

„Zapach twych ubrań jest jak woń Libanu” (PnP 4,11).

Oznacza to:

„Nard i szafran, pachnąca trzcina i cynamon” (PnP 4,14).

A to wszystko skąd przyszło?

Ze źródeł ogrodów wypływa woda żywa (PnP 4,15).

Gdy zobaczył Izrael, że Święty Błogosławiony zapewnia mu tę rozkosz, zaczął go wielbić, mówiąc:

Ty jesteś dobrym Pasterzem, nie szczędzisz dobra swego dla świata.

4. Podsumowanie

Podsumowując analizę głównych wątków interpretacyjnych komentarza, należy stwierdzić, że midrasz Jalkut Szimoni do Psalmu 23 stanowi zestawienie wielowiekowej tradycji komentowania tekstu biblijnego, wykorzystuje bowiem teksty powstałe na przestrzeni kilkuset lat. Większość materiału przedstawionego w średniowiecznej antologii pochodzi z midraszu do Księgi Psalmów, którego redakcję należy datować na okres X-XIII wieku.¹¹ Opierając się na tekstach źródłowych, autor jalkutu zmienia kolejność wypowiedzi, modyfikuje tekst komentarza, a nawet zmienia imiona wypowiadających się autorytetów. Należy zatem stwierdzić, że tekst źródłowy zyskuje autonomię i jego pierwotny kontekst nie determinuje jego dalszego znaczenia. Analogiczna zasada została zastosowana w odniesieniu do przytaczanych w midraszu tekstów biblijnych. Uwzględniając powyższe kwestie, należy zaznaczyć, że przekład

¹¹ Dyskusję dotyczącą procesu redakcji midraszu do Księgi Psalmów przedstawia Anat Reizel. Zob. Reizel 2010-2011, 281-284. Por. też Kuśmirek 2021, 14.

midraszu na język polski nie jest sprawą łatwą. Aby przedstawić treść komentarza w sposób zrozumiały, należy zrezygnować z dosłowności przekładu, stosując dopowiedzenia, miejscami zaznaczać podmiot w zdaniu, niekiedy zaś wskazywać na szerszy kontekst wypowiedzi, czego przykładem są gry słowne obecne w tekście komentarza.

Głównym motywem pojawiającym się w komentarzu jest wyprawienie Izraela z Egiptu i wędrówka narodu po pustyni. Zdaniem autora jalkutu kontekstem odczytywania Ps 23 są zatem losy narodowej zbiorowości. Nie wyklucza to jednak możliwości lektury psalmu w kontekście życia jednostki, na co wskazują między innymi uwagi dotyczące bohaterów biblijnych takich jak Abraham i Mojżesz oraz wspomnienie ucieczki Dawida przed Saulem. Midrasz zestawia ze sobą wspólnotowy oraz indywidualny wymiar lektury tekstu, wskazując, że oba sposoby odczytywania psalmu są równie ważne. Losy jednostki przeplatają się z dziejami narodowej zbiorowości. Obecność licznych fragmentów biblijnych przywoływanych w midraszu prowadzi do wniosku, że czytelnik jalkutu, chcący zrozumieć przesłanie dzieła, musi znać całą Biblię hebrajską. Nie wiadomo, czy i w jakim stopniu pokolenia czytelników średniowiecznej antologii znały i rozumiały teksty źródłowe wykorzystywane w antologii. Czy jalkut pełnił jedynie funkcję konkordancji ukazującej najistotniejsze wątki interpretacyjne judaizmu w odniesieniu do Biblii hebrajskiej, czy był raczej traktowany jako autonomiczne dzieło ukazujące nową perspektywę rozumienia biblijnych tekstów? Biorąc pod uwagę następujące po sobie wydania jalkutu oraz wysiłki wydawców mające na celu ułatwienie lektury tekstu, warto potraktować to dzieło jako próbę nowatorskiego spojrzenia na treść Biblii hebrajskiej.

Bibliografia

- Avishur, Yitzchak. 2002. „Mizmor kg” W *‘Olam haTānāk: Sæpær Thilim*. Red. Nahum Mattathias Sarna, 105-108. Tel Awiw: Dibrei haJāmim.

- Ben Szimszon HaKohen, Icchak, red. 1512. *Midraš T^hilim*. Konstantynopol.
- Cohen, Shlomo, red. 2006. *Jalquṭ Šim'oni haM^enuqād. Midr^ešej Chzl l^eTnk 'im Zait Ra^anān. Mar'æ^h Māqom ube'urei Milim*. Jeruszałajim: I^erid HaSpārim.
- Epstein, Abraham. 1891. *R Šimon Kārā w^eJalquṭ Šim'oni*. Kraków.
- Herr, Moshe David. 1985. „HaIšub haI^ehudi: Chaiei ruach, tarbut, siprut w^eæmunā^h.” W *Tqumat haMišnā^h w^ehaTalmud w^ehaŠilṭon haBizanṭi*. Red. Moshe David Herr, 179-203. Jeruszałajim: Beit Hocā^lat Kætær.
- Hyman, Artur. 1965. *M^eqorot Jalquṭ Šim'oni laN^ebii'm uK^etubim 'al pi Kitbej Jād Dfus Rišon 'im Maqbilim w^ehæārot uMap^echot haM^amārim K^esidram B^esiprei haMmāqor*. Jeruszałajim: Mosad Hārab Quq.
- Jastrov, Marcus. 1903. „Chææt.” W *Dictionary of Targumim, Talmud Babli and the Midrashic Literature*. London/New York: W. Dru-gulin, Oriental Printer.
- Kuśmirek, Anna. 2021. „Interpretacja Psalmu 110 w Targumie Psalmów.” *Studia Gdańskie* 47 (marzec):11-24.
- Landau, Betzalel. 2022. „Mābo^l” do: *Jalquṭ Šim'oni haŠālem 'osæp Midr^ešej Chzl l^eTorā^h N^ebii'm uK^etubim mjusdo šæl Rabenu Ši-mon haDaršan miPranqepurṭ sudār 'al pi Dpus Waršā^l Trlh*, 5-13. Jeruszałajim: Hocā^lat Spārim Ch. Wgśl.
- Lerner Bialik, Myron. 1981. „HaMācui w^eHārācui B^eHocāat Midraš haGādol.” *P^e(āmim: Ribon l^eCheqær Q^ehilot Isrāel baMizrāch* 10: 109-118.
- Marcinkowski, Roman. 2019. „Specyfika języka religijnego Miszny.” *Studia Gdańskie* (45): 131-147.
- Marx, Farina. 2020. *Jalkut Schimoni zum Zwölfprophetenbuch. Rabbini-sche Bibelauslegung im Mittelalter*. Berlin: De Gruyter.

- Meyer, David Théophile Ivan. 2018. „La Nature Éditoriale Du Yalkut Shimoni: Une étude exploratoire des citations de Bereshit Rabbah XXII,8-10 dans le Yalkut Shimoni.” Rozprawa doktorska, Katholieke Universiteit Leuven.
- Oświeciński, Jonasz. 2023. „Rozdział szósty Księgi Izajasza w perspektywie teologicznej midraszu Jalkut Szimoni.” Rozprawa doktorska, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie.
- Reizel, Anat. 2010-2011. *Mābo' l'Midrāšim*. Alon Schwut: Miklælæt Hærcog.
- Steinzaltz, Adin. 2002. *Madrik l'Talmud. Musagei l'sod w'Hagdārot*. Jeruszałajim: Kætær.
- Zuber, Beat. 2021. *Jalkut Schimoni zu den Psalmen*. Red. Dagmar Börner-Klein. Berlin: De Gruyter.
- Zunz, Leopold. 1832. *Die gottesdienstlichen Vorträge der Juden, historisch entwickelt. Ein Beitrag zur Alterthumskunde und biblischen Kritik, zur Literatur – und Religionsgeschichte*. Berlin: A. Asher.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXVII

Zeszyt 1

ROCZNIK TEOLOGICZNY

[E-WYDANIE]

WARSZAWA 2025

REDAGUJE KOLEGIUM

prof. dr hab. Jakub Sławik – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ucz. – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ucz.

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ucz. – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

bp prof. ucz. dr hab. Marcin Hintz, ChAT

prof. dr hab. Atanolij Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska
Korekta tekstów angielskich – Karen Wasilewska
Skład komputerowy – Jerzy Sojka

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANSH [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]
PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.
All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission
and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

eISSN: 2956-5685

Wydano nakładem
Wydawnictwa Naukowego ChAT
ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55
Objętość ark. wyd.: 7,7. Nakład: 100 egz.

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

JERZY OSTAPCZUK, <i>Parateksty ewangeliczne w Antologionie Mateusza Dzie- siątego: posłowania do Ewangelii i stychometria końcowa</i>	7
JONASZ OŚWIECIŃSKI, <i>Komentarz midraszu Jalkut Szimoni do Psalmu 23</i>	29
ADAM MAGRUK, METROPOLITA SAWA (MICHAŁ HRYCUNIAK), <i>Pojęcie autokefalii w Kościele Wschodnim do XIII wieku</i>	51
АЛЕКСАНДР ФЕДЧУК, <i>Вклад редемптористов в развитие униатского движения на Волыни</i>	63
ЕП. СЕРАФИМ (ВЛАДИМИР АМЕЛЬЧЕНКОВ), <i>Польский колокол в Смоленске: историко-археологическое исследование</i>	79
MARCIN RZEPKA, <i>Misje medyczne w protestantyzmie a problem ochrony zdrowia misjonarzy. Na przykładzie misji anglikańskich i presbiteriańskich w I połowie XX wieku</i>	97
DAMIAN HERATYM, <i>Problematyka teologiczna i kościelna poruszana w czasopiśmie PNKK „Polska Odrodzona” w Polsce w roku 1923</i>	129
WOJCIECH SZCZERBA, <i>The Imago Dei Concept as a Symbol of Human Dignity? A Critical Examination. An Outline</i>	159
Wykaz autorów	172

Contents

ARTICLES

JERZY OSTAPCZUK, <i>Gospel paratexts in the Anthologion of Matthew the Tenth: Subscriptions to Gospels and final stichometry</i>	7
JONASZ OŚWIECIŃSKI, <i>Midrash commentary of Yalkut Shimoni on Psalm 23</i>	29
ADAM MAGRUK, METROPOLITA SAWA (MICHAŁ HRYCUNIAK), <i>The Concept of Autocephaly in the Eastern Church up to the 13th Century</i>	51
OLEXANDR FEDCHUK, <i>The contribution of the Redemptorists to the development of the Uniate movement in Volyn</i>	63
BP. SERAFIM (VLADIMIR AMEL'ČENKOV), <i>Polish bell in Smolensk: historical and archaeological research</i>	79
MARCIN RZEPKA, <i>Medical missions in Protestantism and the issue of missionaries' health care. The example of Anglican and Presbyterian mission of the first half of the 20th century</i>	97
DAMIAN HERATYM, <i>Theological and church issues discussed in „Polska Odrodzona” magazine of the PNCC in Poland in 1923</i>	129
WOJCIECH SZCZERBA, <i>The Imago Dei Concept as a Symbol of Human Dignity? A Critical Examination. An Outline</i>	159
List of authors	172

Wykaz autorów

Jerzy Ostapczuk, j.ostapczuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa.

Jonasz Oświeciński, jonasz.oswiecinski@gmail.com, Wyższa Szkoła Teologiczno-Humanistyczna im. Michała Beliny-Czechowskiego w Podkowie Leśnej ul. Jana Pawła II 39, 05-807 Podkowa Leśna.

Adam Magruk, a.magruk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa.

Olexandr Fedchuk, l_fedchuk@ukr.net, Volynska Duhovna Seminaria, 43016 Ukraine, Volynskaia Oblast, Luck, vul. Dragomanova 26
Bp. Serafim (Vladimir Amel'čukov), seraphim@list.ru, ul. Krutickaja, 11, Moskwa, 109044.

Marcin Rzepka, marcin.rzepka@uj.edu.pl, Instytutu Religioznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego, Grodzka 52, 31-044 Kraków.

Damian Heratym, dheratym@student.chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa.

Wojciech Szczerba, w.szczerba@ewst.pl, Ewangelikalna Wyższa Szkoła Teologiczna, ul. Św. Jadwigi 12, 50-266 Wrocław.